

تحلیل آرزوهای جهنمیان از منظر قرآن

فهیمة رحیم آبادی^۱

چکیده

آرزوها و آمال انسانی همواره نقش مهمی در زندگی افراد ایفا می‌کند و تأثیرات عمیقی بر رفتار و انتخاب‌های آنان دارد. در قرآن کریم، به‌ویژه در توصیف جهنم و اهل آن، به آرزوهای جهنمیان پرداخته شده است. این آرزوها، که غالباً ناشی از پشیمانی و ندامت در اثر انتخاب‌های نادرست در زندگی دنیا هستند، تصویر روشنی از وضعیت روحی و روانی افرادی را ارائه می‌دهد که در آتش عذاب گرفتار آمده‌اند. تحقیق حاضر با هدف تبیین تحلیل آرزوهای جهنمیان از منظر قرآن به روش توصیفی-تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای به رشته تحریر در آمده است. مهمترین یافته‌های تحقیق حاضر عبارتند از: آرزوهای جهنمیان در قرآن را می‌توان به عنوان بازتابی از پیامدهای کژروی‌های رفتاری و انحراف از اصول اخلاقی و دینی آنان در نظر گرفت. قرآن کریم آرزوهای دنیوی جهنمیان را «انجام عمل صالح»، «بیزاری از رهبران و دوری جستن از آنها»، «اطاعت از رسول خدا»، «تکذیب نکردن آیات الهی»، «نجات با پرداخت فدیة»، «مرگ و دوام آن» دانسته است و به مهم‌ترین آرزوهای اخروی جهنمیان «بی‌اطلاعی از حساب»، «عدم دریافت کتاب» اشاره کرده است.

کلیدواژه: آرزو، تحلیل، جهنمیان، منظر قرآن.

^۱. سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها) کرمان

مقدمه

آرزوها و تمناهای بشری همواره یکی از موضوعات بنیادین و جذاب در حوزه‌های مختلف علوم انسانی و دینی بوده است. در این میان، به‌ویژه در آموزه‌های اسلامی، مفهوم آرزو و تأثیر آن بر رفتار و سرنوشت فرد، جایگاهی ویژه دارد. قرآن کریم به‌عنوان کتاب هدایت‌گر مسلمانان، به‌روشنی به موضوع آرزوها و تمناهای اهل جهنم پرداخته است و بخش عمده‌ای از آیات آن به توصیف حال و وضعیت افرادی اختصاص دارد که در اثر اعمال نادرست خود به عذاب جاودانی دچار شده‌اند.

از منظر قرآن، آرزوهای جهنمیان نه تنها نمود عینی حسرت و پشیمانی آنان است، بلکه مشتی از خروار عواقب عملی می‌باشد که در زندگی دنیا به‌واسطه‌ی غفلت از احکام الهی و عدم توجه به عواقب اعمال خود شکل گرفته است. این آرزوها از یک سو بیانگر شدت عذاب و رنج آن‌هاست و از سوی دیگر، به عمق فاجعه‌ای اشاره دارد که اساساً ناشی از ناکامی در شناخت حقیقت و فراموشی زندگی معنوی می‌باشد. مطالعه آرزوهای جهنمیان و تحلیلی که بر اساس آیات قرآن انجام می‌شود، می‌تواند روشن‌کننده‌ی راه‌های موجود برای پرهیز از اشتباهات مشابه در زندگی دنیوی باشد. به‌علاوه، این بررسی می‌تواند راهی برای تصمیم‌گیری‌های صحیح و آگاهانه‌تر در زندگی باشد.

هدف مقاله این است که استفاده از آیات قرآن و تحلیل‌های دینی، به درک عمیق‌تری از آرزوهای جهنمیان و تأثیرات آن بر زندگی دنیوی بپردازد. از خلال این بررسی، به افرادی که به دنبال معانی عمیق‌تری از زندگی و عواقب انتخاب‌های خود هستند، این پیام را منتقل می‌کند که باید در زندگی دنیوی خود به فرصت‌ها و هشدارها توجه کنند و با کسب شناخت بهتر از خود و آرزوهای قلبی‌شان، مسیر مناسبی را برای آینده خود انتخاب کنند.

به‌عبارتی دیگر، شناخت آرزوهای جهنمیان و تعمق در آن‌ها می‌تواند ما را به درک ارزش واقعی زندگی و استفاده از امکاناتی که در اختیار داریم رهنمون کند، و از درگیری‌های روحی و عذاب‌های جاودانی پیشگیری نماید.

مقاله حاضر با هدف تبیین تحلیل آرزوهای جهنمیان از منظر قرآن پاسخگوی سؤالات زیر است:

- تحلیل آرزوهای دنیوی جهنمیان از منظر قرآن چیست؟

- تحلیل آرزوهای اخروی جهنمیان از منظر قرآن چیست؟

در زمینه آرزوهای جهنمیان نوشته‌های متعددی به رشته تحریر در آمده است از جمله:

کتاب «سرنوشت انسان: بهشت و جهنم»؛ نوشته مسعود عالی که در سال (۱۳۴۲) به چاپ رسیده است. نویسنده در این کتاب به این مطالب پرداخته که آخرین مبحث از مباحث مربوط به معاد و عالم آخرت، بحث از بهشت و جهنم و در حقیقت بحث از منزل ابدی و زندگی جاوید است. پس از این که انسان در قیامت محشور شد و نامه عملش به او نشان داده شد و صراط و موافق و دادگاه‌های مختلف را طی کرد و به حساب اعمالش رسیدگی شد، از دو حال خارج نیست؛ یا به بهشت و وادی رحمت الهی وارد می‌شود و یا جهنم جایگاه او خواهد بود.

مقاله «معناشناسی خلود در جهنم بر محور هم نشینی»؛ نوشته عبدالهادی فقهی زاده، که در سال (۱۳۹۸) به چاپ رسیده است. نویسنده در این مقاله با کمک دانش معناشناسی و ادبیات عرب و واژگان همنشین با خلود به این نتیجه رسیده که اولاً خلود یک مفهوم فرازمانی است. چون مربوط به جهان آخرت می‌باشد و زمان، مربوط به دنیاست. ثانیاً خلود در ادبیات عرب به دو معنای واقعی یعنی جاودانگی و معنای نسبی که همان معنای لغوی (مدت طولانی) می‌باشد. ثالثاً با بررسی‌های به عمل آمده اکثریت گنهکاران خلودشان نسبی است و بعد از پاکسازی از جهنم و عذاب نجات می‌یابند اما اقلیتی که استحقاق خلود واقعی را دارند، نفس‌شان زنگار زده و تمام چرک و تباهی و فساد را در درون خود فرو برده اند و سیاه و عین گناه شده و عذابهای دوزخ آنها را تطهیر نکرده، در جهنم باقی می‌مانند و خلودشان واقعی و جاودانه است، اما مقاله حاضر در صدد است به تحلیل آرزوهای اخروی جهنمیان از منظر قرآن بپردازد.

۱- مفهوم جهنم

در معنی واژه ی «جهنم» میان ارباب لغت و مفسران گفتگو بسیار است، بعضی آن را به معنی «آتش»، و بعضی آن را به معنی «عمیق و ژرف» دانسته‌اند، در لسان العرب آمده «جهنم» به معنی

عمق زیاد است، و لذا «بئر جهنم و جهنم» به معنی چاه عمیق آمده است. در همان کتاب از بعضی نقل شده که این واژه در اصل عبرانی است و «کهنام» بوده است، و عربی آن به صورت جهنم ذکر شده، و به همین دلیل از الفاظ مالاینصرف است، چرا که هم معرفه و هم عجمی است. جمعی آن را در اصل از واژه عبری «جهینون» دانسته‌اند و بعضی آن را عربی می‌دانند و علت مالاینصرف بودن آن را تانیث و تعریف ذکر کرده‌اند، بعضی نیز آن را از ریشه فارسی دانسته‌اند. به تونل زیر زمینی که حرارت در آن می‌دمند و زمین حمام را گرم می‌کند نیز جهنم می‌گویند.^۱ در اصطلاح به معنای جایگاه عذاب اخروی است که بدکاران و کافران در آنجا به کیفر اعمال خود می‌رسند.^۲

۲- آرزوهای دنیوی جهنمیان از منظر قرآن

از نگاه قرآن منزل‌گاه اصلی و ابدی انسان‌ها سرای آخرت و دنیا، گذرگاه رسیدن به آن است برای این‌که انسان‌ها گذرگاه دنیا را منزل‌گاه نپندارند با هشدارهای تکان دهنده و با استفاده از تمثیل‌های گوناگون حقیقت دنیا را ترسیم کرده از فنا پذیری و ناچیزی و آرزوهای دنیوی جهنمیان سخن به میان آورده است، مهمترین آرزوهای دنیوی جهنمیان از منظر قرآن عبارتند از:

۲-۱- انجام عمل صالح

عمل صالح، عملی است که از حُسْنِ فعلی و حُسْنِ فاعلی برخوردار باشد. مراد از حُسْنِ فعلی این است که خود عمل بر اساس ملاک‌های شرع و عقل، حَسَن و شایسته باشد. ایمان، تقوا، عدالت، صبر، قناعت و مانند آن‌ها مصادیقی از اعمال حَسَن و شایسته می‌باشند. مراد از حُسْنِ فاعلی، این است که اعمال شایسته، از روی نیت و انگیزه درست فاعل انجام شوند. بنابراین، برای صالح شدن عمل، به دو شرط حُسْنِ فعلی و فاعلی، هر دو، نیاز است. شرط اول تأمین کننده حُسْنِ ذاتی فعل و شرط دوم تأمین کننده کیفیت خوب عمل می‌باشد و اَعْمَالِ عَاقِل از هر دو شرط مذکور برخوردار است.

^۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۲، ص ۱۱۲.

^۲. بیضاوی، انوارالتنزیل، ج ۱، ص ۱۱۱.

عمل صالح عنصر عقل‌ورزی به حساب می‌آید؛ به این بیان که اگر عقل بخواهد هویت هدایت‌گری داشته باشد، تحصیل و تقویت این هویت مرهون آن است که فرد صاحب عقل در انجام اعمال صالح مداومت داشته باشد تا هدایت‌گری فطری عقل از طریق انجام اعمال صالح تقویت شود.^۱

«عمل صالح»، هر عملی است که صلاحیت داشته باشد استعداد رسیدن به «لقای پروردگار» را در انسان‌ها به فعلیت برساند. قرآن کریم عمل صالح را یکی از آرزوهای جهنمیان دانسته است: «حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ* لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ»^۲؛ تا آنگاه که مرگ یکی از ایشان فرا رسد، می‌گوید: «پروردگارا، مرا بازگردانید. شاید من در آنچه وانهادهام کار نیکی انجام دهم. نه چنین است، این سخنی است که او گوینده آن است و پشاپیش آنان برزخی است تا روزی که برانگیخته خواهند شد.

لفظ «حتی» متعلق است به گذشته کفار، یعنی در همان حال غفلت و شرک می‌مانند تا وقتی که مرگشان آید، «رب» منادی است که خوف ندا از آن حذف شده، تقدیر آن «یا رب ارجعون» است یعنی اول به خدا استغاثه می‌کند و سپس به ملائکه می‌گوید که مرا به دنیا برگردانید تا در ثروتی که ترک کرده‌ام عمل صالح انجام دهم و انفاق کنم. منظور از «ما ترکت» ثروت دنیا است که ترک کرده، این تقاضا از آنها پذیرفته نیست و بعد از آنها عالم مرگ هست تا روزی که مبعوث می‌شوند.^۳

۲-۲- بیزاری از رهبران ودوری جستن از آنها

یکی از بارزترین مصادیق که قرآن به آن هدایت می‌کند، پایه گذاری زندگی برپایه تحقیق است زیرا انسان در هر جایگاهی که باشد از ره آوردهای عقل و وحی برخوردار است که او را به راه راست

۱. مهدی زاده، عناصر خردورزی در تعبیر دینی، ج ۷۸، ص ۶.

۲. مومنون: ۹۹ و ۱۰۰.

۳. قرشی بنایی، تفسیر احسن الحدیث، ج ۷، صص ۱۶۳ و ۱۶۴.

اگر انسان در این دنیا به محاسبه اعمال خود بپردازد و آن را اصلاح کند در روز قیامت نگرانی ندارد، زیرا گرفتاری‌های آن عالم، تابع این عالم است و اگر در این عالم در راه مستقیم نبوت و ولایت بود در آخرت ترسی از حسابرسی اعمال ندارد.^۱ در حقیقت ترس از حسابرسی برای کسی است که از اعمال خود می‌ترسد و گرنه حساب حق تعالی عادلانه است.^۲

آرزوهای جهنمیان در قرآن یکی از جنبه‌های مهم تفکر آخرت‌شناسانه دین اسلام را تشکیل می‌دهد. یکی از این آرزوها، «بی‌اطلاعی از حساب» و عواقب اعمال در قیامت است. جهنمیان در دنیای آخرت از سرنوشت خود رنج می‌برند و آرزو می‌کنند که ای کاش آگاهی بیشتری از حسابرسی الهی و نتایج اعمال خود داشتند. قرآن کریم به این آرزو پرداخته است: «وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيهٗ»^۳؛ و از حساب خود خبردار نشده بودم.

یکی از روش‌های تربیتی قرآن، روش مقایسه و مقابله است؛ یعنی سرنوشت نیکوکاران و بدکاران را در برابرهم به تصویر می‌کشد تا مردم بتوانند با بصیرت و بهتر راه خود را انتخاب کنند. در رستاخیز که نامه‌ی اعمال بدکاران را به دست چپ آنان می‌دهند، همه‌ی کارهای بد و کیفر آنها آشکار می‌گردد، و آنان فریاد و ناله سر می‌دهند و آرزو می‌کنند که ای کاش این نامه‌ی عمل را هرگز ندیده و از حساب کار خود آگاه نمی‌شدند؛ زیرا آگاهی از اعمال بد و انتظار برای عذاب، خود نوعی مجازات روانی برای آنان است. آنان آرزو می‌کنند که ای کاش هرچه زودتر این وضع اسفبار پایان پذیرد و مرگ ادامه یابد و ای کاش در رستاخیز دو باره زنده نمی‌شدند یا این که مرگ دیگری برایشان فرا می‌رسید.^۴

۳-۲- عدم دریافت کتاب

نامه اعمال یا کتاب عمل انسان، نام کتابی است غیر مادی که اعمال انسان در آن ثبت و ضبط می‌شوند. خداوند بر هر انسانی دو فرشته گمارده است تا اعمال او را حفظ کنند و در نامه عملش

۱. خمینی، شرح چهل حدیث، ص ۳۵۹-۳۶۰.

۲. خمینی، دانشنامه امام خمینی، ج ۸، ص ۳۲۷.

۳. حاقه: ۲۶.

۴. رضایی اصفهانی، تفسیر قرآن مهر، ج ۲۱، ص ۲۱۷ و ۲۱۸.

بنویسند. اعمال انسان در سه کتاب نوشته می‌شوند: یکی در کتابی که ویژه اعمال خود او است و دوم، در کتابی که ویژه اعمال امت است، و سوم در کتابی که اعمال همه انسان‌ها در آن نوشته می‌شوند.^۱

نامه هر کس همراه او است و در قیامت در برابرش گشوده می‌شود و اعمال ریز و درشت خود را می‌بیند و بهانه‌ای برایش نمی‌ماند. در قیامت، نامه اعمال نیکوکاران را به دست راست آنها می‌سپارند و نامه اعمال بدکاران را به دست چپ آنها می‌دهند و این از نشانه‌هایی روشن برای بازشناختن خوبان از بدان است.^۲

آرزوی جهنمیان مبنی بر عدم دریافت «نامه عمل» یا «کتاب» یکی از مفاهیم کلیدی در آموزه‌های دینی و قرآنی است که به بررسی وضعیت روحی و روانی کسانی که در آخرت با عذاب مواجه می‌شوند، می‌پردازد. قرآن کریم می‌فرماید:

«وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهٗ»^۳؛ و اما کسی که کارنامه‌اش به دست چپش داده شود، گوید: «ای کاش کتابم را دریافت نکرده بودم.

در رستاخیز که نامه‌ی اعمال بدکاران را به دست چپ آنان می‌دهند، همه‌ی کارهای بد آنان و کیفر آنها آشکار می‌گردد، و آنان فریاد و ناله سر می‌دهند و آرزو می‌کنند که ای کاش این نامه‌ی عمل را هرگز ندیده و از حساب کار خود آگاه نمی‌شدند؛ زیرا آگاهی از اعمال بد و انتظار برای عذاب خود نوعی مجازات روانی برای آنان است.^۴

۱. طباطبایی، المیزان، ۱۸ ج، ص ۱۷۸.

۲. مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۶، ص ۹۲.

۳. حاقه: ۲۵.

۴. رضایی اصفهانی، تفسیر قرآن مهر، ج ۲۱، ص ۲۱۸.

نتایج

نتایج تحقیق حاضر با عنوان «تحلیل آرزوهای جهنمیان از منظر قرآن» عبارتند از: انسان باید بداند که سفری در پیش دارد و آن سفر آخرت است و زاد و توشه سفر را باید در همین دنیا فراهم کند در حقیقت دنیا محل عمل و ذخیره کردن برای آخرت است. در قرآن آمده که جهنمیان آرزو می‌کنند که به دنیا باز گردند، حتی اگر برای مدت کوتاهی باشد. در واقع شدت عذاب جهنم و پشیمانی عمیق جهنمیان از اعمال خود در دنیا آن‌ها را به این آرزو سوق می‌دهد ولی اگر به آن‌ها بازگشتی داده شود، به همان کارهای زشت خود باز می‌گردند. این وعده‌ای حتمی از جانب پروردگار است. عدالت الهی اقتضا می‌کند که گناهکاران به کیفر اعمال خود برسند. از طرفی جهنمیان که در دنیا فرصت‌های توبه و بازگشت به سوی خدا را نادیده گرفته‌اند، به امید شفاعت در آخرت هستند. اما می‌دانند که شفاعت فقط برای افراد واجد شرایط ممکن است. مقایسه آرزوهای جهنمیان با نعمت‌های بهشت می‌تواند انسان‌ها را به ارزش دنیا و آخرت و اهمیت تقوا و اطاعت از خداوند متوجه کند. آیات قرآن هشدار می‌دهد که کفر و گناه عاقبت وخیمی در آخرت دارد و انسان باید در دنیا مراقب اعمال خود باشد و از غفلت و گناه دوری کند و به ایمان و تقوا روی آورده و قدر لحظات زندگی خود را بداند واز آن برای انجام کارهای نیک استفاده کند. غفلت از یاد خدا و آخرت انسان را به پشیمانی و حسرت در روز قیامت دچار خواهد کرد. به یاد مرگ باشیم و برای آن روز خود را آماده کنیم.

منابع

- قرآن کریم
- ۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، قم: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه.ش.
- ۲. بروجردی، محمد ابراهیم، **تفسیر جامع**، تهران: کتابخانه صدر، چاپ ششم، ۱۳۶۶ ه.ش.
- ۳. بیضاوی، عبدالله بن عمر، **انوارالتنزیل**، تهران: مؤسسه خانه کتاب و ادبیات ایران، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه.ش.
- ۴. جوادی آملی، عبدالله، **تسنیم**، تهران: اسراء، چاپ سوم، ۱۳۹۰ ه.ش.
- ۵. خمینی، روح الله، **شرح چهل حدیث**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ پنجاه و نهم، ۱۳۹۵ ه.ش.
- ۶. _____، **صحیفه‌ی نور**، قم: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (طبع و نشر)، چاپ دوم، ۱۳۷۹ ه.ش.
- ۷. _____، **دانشنامه امام خمینی**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، ۱۴۰۰ ه.ش.
- ۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، تهران: صادق، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش.
- ۹. رضایی اصفهانی، محمد علی، **تفسیر قرآن مهر**، قم: پژوهشهای تفسیر و علوم قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش.
- ۱۰. طباطبایی، سید محمد حسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ ق.
- ۱۱. طبرسی، فضل بن حسن، **ترجمه تفسیر مجمع البیان**، تهران: فراهانی، چاپ اول، بی تا.
- ۱۲. الفیومی، احمد بن محمد، **مصباح المنیر**، قم: دارالهجره، چاپ اول، ۱۳۹۶ ه.ش.

۱۳. قرشی بنایی، علی اکبر، **تفسیر احسن الحدیث**، تهران: بعثت، چاپ دوم، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۴. قمی، علی ابن ابراهیم، **تفسیر القمی**، تهران: ذوی القربی، چاپ اول، ۱۳۸۶ ه.ش.
۱۵. مشکینی، علی، **تحریر المعالم**، قم: الهادی، چاپ چهارم، ۱۳۷۷ ه.ش.
۱۶. مطهری، مرتضی، **امامت و رهبری**، تهران: صدرا، چاپ شصت و یکم، ۱۳۹۶ ه.ش.
۱۷. مظفری، محمد حیدر، **مرگ اندیشی در آموزه های اسلامی**، تهران: موسسه فرهنگی هنری و اطلاع رسانی ایران نمایه، چاپ اول، ۱۳۹۲ ه.ش.
۱۸. مغنیه، محمد جواد، **ترجمه تفسیر کاشف**، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۳۷۸ ه.ش.
۱۹. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ دهم، ۱۳۷۱ ه.ش.
۲۰. _____، **پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)**، قم: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۰ ه.ش.
۲۱. مهدی زاده، حسین، **عناصر خردورزی در تعبیر دینی**، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس سره، بی‌چا، ۱۳۸۳ ه.ش.